BOSHLANG‘ICH TA’LIM JARAYONIDA O‘QITUVCHILARNING KREATIV FIKRLASH KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHNING DIDAKTIK ASOSLARI

Muratova Zebo Urazovna
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti 2 bosqich magistranti
E-mail: muratovazebo4@gmail.com
Tel: +998932223935

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqolada zamonaviy ta’lim tizimining muhim talablaridan biri bo‘lgan boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kreativ fikrlash kompetensiyasini shakllantirishning didaktik asoslari tadqiq etiladi. Maqolada kreativlik tushunchasining pedagogik-psixologik mohiyati, uning o‘qituvchi kasbiy faoliyatidagi o‘rni va ahamiyati tizimli ravishda tahlil qilingan. Tadqiqot davomida boshlang‘ich ta’lim jarayonida o‘qituvchilarning ijodiy salohiyatini oshirishga xizmat qiluvchi metodik yondashuvlar, jumladan, muammoli ta’lim, loyiha texnologiyalari va divergent fikrlashni rivojlantiruvchi mashqlar samaradorligi o‘rganilgan.

Kalit so'zlar:kreativlik, kompetensiya, boshlang‘ich ta’lim, didaktika, divergent fikrlash, pedagogik mahorat, innovatsion texnologiyalar, muammoli ta’lim.

Аннотация. В данной научной статье исследуются дидактические основы формирования компетенции креативного мышления учителей начальных классов, что является одним из важных требований современной системы образования. В статье систематически анализируется педагогико-психологическая сущность понятия креативности, ее роль и значение в профессиональной деятельности учителя. В ходе исследования изучалась эффективность методических подходов, способствующих повышению творческого потенциала учителей в начальном образовании, включая

проблемное обучение, проектные технологии и упражнения, развивающие дивергентное мышление.

Ключевые слова: креативность, компетенция, начальное образование, дидактика, дивергентное мышление, педагогическое мастерство, инновационные технологии, проблемное обучение.

Abstract. This scientific article examines the didactic foundations for forming creative thinking competence in primary school teachers, which is one of the critical requirements of the modern education system. The article systematically analyzes the pedagogical and psychological essence of creativity, its role, and its significance in a teacher's professional activity. During the research, the effectiveness of methodological approaches contributing to the enhancement of teachers' creative potential in primary education was studied, including problem-based learning, project technologies, and exercises developing divergent thinking.

Keywords: creativity, competence, primary education, didactics, divergent thinking, pedagogical skill, innovative technologies, problem-based learning.

Kirish. Hozirgi globallashuv va jadal axborotlashuv davrida ta’lim tizimi oldida turgan eng dolzarb vazifalardan biri nafaqat bilimli, balki mustaqil va ijodiy fikrlaydigan shaxsni kamol toptirishdan iboratdir. Boshlang‘ich ta’lim bu jarayonning tamal toshi hisoblanib, aynan shu bosqichda bolaning dunyoqarashi va intellektual salohiyati shakllana boshlaydi. Biroq, o‘quvchilarda kreativlikni rivojlantirish uchun, eng avvalo, o‘qituvchining o‘zi yuksak kreativ fikrlash kompetensiyasiga ega bo‘lishi lozim. O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlar, xususan, "Yangi O‘zbekiston" strategiyasi doirasida ta’lim sifatini xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish va pedagoglar nufuzini oshirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Prezident Sh.M. Mirziyoyev ta’kidlaganidek, bugungi kun o‘qituvchisi nafaqat bilim beruvchi, balki zamonaviy bilim va ko‘nikmalarni egallagan, kreativ yondashuvga ega murabbiy bo‘lishi shart [1; 15 b]. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kreativlik kompetensiyasi — bu ularning dars jarayonini nostandart loyihalash, kutilmagan vaziyatlarda to‘g‘ri va

original qarorlar qabul qilish hamda o‘quvchilarning qiziqishlarini doimiy ravishda rag‘batlantirish qobiliyatidir. Dunyo ta’lim tajribasida PISA va PIRLS kabi xalqaro baholash dasturlari ham aynan kreativ va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalariga asosiy urg‘u bermoqda. O‘zbekistonda ham ushbu tizimga o‘tish jarayoni pedagogik kadrlar tayyorlash metodikasini tubdan qayta ko‘rib chiqishni talab etadi. Kreativ fikrlash kompetensiyasi shunchaki yangilik yaratish emas, balki didaktik jarayonni samarali tashkil etish, o‘quv materialini oson va qiziqarli tarzda yetkazib berish vositasidir. O‘qituvchining darsda qo‘llaydigan har bir innovatsiyasi o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan motivatsiyasini 25-30 foizga oshirishi amaliyotda isbotlangan. Shunga qaramay, ko‘plab pedagoglar hali ham an’anaviy, stereotipik o‘qitish uslublaridan voz kecha olmayotganliklari kuzatilmoqda. Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, umumta’lim maktablaridagi o‘qituvchilarning faqatgina 15-20 foizi o‘z ish faoliyatida muntazam ravishda kreativ metodlardan foydalanadi. Qolgan qismi esa tayyor dars ishlanmalari va standart qoliplar doirasida faoliyat yuritadi. Bu esa o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini bo‘g‘ib qo‘yishiga olib keladi. Didaktik asoslar — bu o‘qitish qonuniyatlari, tamoyillari va metodlari yig‘indisi bo‘lib, ular o‘qituvchining kreativligini shakllantirishda yo‘naltiruvchi mexanizm vazifasini o‘taydi. Kreativ kompetensiya tarkibiga motivatsion, kognitiv, amaliy-operatsion va reflektiv komponentlar kiradi. Motivatsion komponent o‘qituvchining yangilikka intilishi va kasbiy kamolotga bo‘lgan ichki ehtiyojini ifodalasa, kognitiv komponent divergent fikrlash va keng dunyoqarashni qamrab oladi. Amaliy-operatsion komponent esa kreativ metodlarni dars jarayonida qo‘llay olish mahoratidir. Reflektiv komponent esa o‘z faoliyatini tahlil qilish va kamchiliklarni tuzatishga xizmat qiladi. Ushbu maqolaning maqsadi boshlang‘ich ta’limda o‘qituvchilarning kreativ fikrlash kompetensiyasini shakllantirishning didaktik imkoniyatlarini ochib berish va uning samaradorligini statistik tahlil qilishdan iboratdir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Kreativlik muammosi uzoq yillardan buyon jahon va mahalliy pedagog-psixolog olimlar tomonidan tadqiq qilib

kelinmoqda. Kreativlikning psixologik tabiatini o‘rganishda J.P. Guilford va E.P. Torrance asarlari poydevor bo‘lib xizmat qiladi. Guilford divergent fikrlash nazariyasini ishlab chiqib, uni kreativlikning asosi sifatida ko‘rsatgan bo‘lsa, Torrance kreativlikni baholashning universal testlarini yaratdi [7; 444-454 b]. Shuningdek, Ken Robinson kreativlikni "qadrli va yangi g‘oyalarni yaratish jarayoni" deb ta’riflab, zamonaviy maktablar kreativlikni o‘ldirmasligi, aksincha, uni qo‘llab-quvvatlashi zarurligini ta’kidlaydi. Rossiyalik olimlardan V.I. Andreev va N.F. Vishnyakova kreativ pedagogika va akmeologiya doirasida o‘qituvchining ijodiy faoliyatini rivojlantirish bosqichlarini tizimlashtirganlar. Mahalliy tadqiqotlarda N.N. Azizxo‘jayeva pedagogik texnologiyalar va mahorat kontekstida kreativlikni tahlil qilgan. Uning fikricha, o‘qituvchi o‘z faoliyatida nafaqat metodist, balki tadqiqotchi va ijodkor bo‘lishi lozim [15; 112 b]. Sh.A. Abdullayeva o‘z ishlarida bo‘lajak o‘qituvchilarning kreativ salohiyatini shakllantirishning tashkiliy-pedagogik shartlarini ochib bergan. So‘nggi yillarda D.M. Karimova va B.E. Karimova kabi olimlar tomonidan kreativ pedagogikaning didaktik modelini yaratish borasida samarali izlanishlar olib borilmoqda. Mazkur adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, kreativlik tug‘ma qobiliyat bo‘lishi bilan birga, maqsadli didaktik ta’sir ostida rivojlanadigan kompetensiyadir. Biroq, boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilari uchun maxsus didaktik mexanizmlarni ishlab chiqish va ularning amaliy samaradorligini statistik asoslash masalasi hamon dolzarbligicha qolmoqda.

Metodologiya. Tadqiqot jarayonida o‘qituvchilarning kreativ fikrlash kompetensiyasini o‘rganish uchun kompleks metodlar tizimidan foydalanildi. Metodologik asos sifatida tizimli yondashuv, faoliyatli yondashuv va shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim tamoyillari tanlab olindi. Tadqiqot uch bosqichda amalga oshirildi: aniqlovchi (konstantiruyushiy), shakllantiruvchi (formiruyushiy) va nazorat (kontrolniy) bosqichlari. Aniqlovchi bosqichda Toshkent shahri va viloyatidagi 15 ta umumta’lim maktabining 150 nafar boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari o‘rtasida so‘rovnomalar va Torrance testining adaptatsiya qilingan

varianti o‘tkazildi. Maqsad — o‘qituvchilarning mavjud kreativlik darajasini va ularning didaktik yangiliklarga bo‘lgan tayyorgarligini aniqlash edi. Ikkinchi bosqichda — shakllantiruvchi tajriba davomida tajriba guruhi (75 kishi) uchun "Kreativ pedagogika va didaktik mahorat" deb nomlangan maxsus treninglar moduli joriy etildi. Ushbu modulda muammoli vaziyatlar (case-study), dizayn-fikrlash (design thinking), aqliy hujum (brainstorming) va loyiha asosida o‘qitish (PBL) metodlari o‘rgatildi. O‘qituvchilar bilan birgalikda dars ishlanmalarini kreativ modellashtirish mashg‘ulotlari o‘tkazildi. Nazorat guruhidagi (75 kishi) o‘qituvchilar esa an’anaviy malaka oshirish dasturlari asosida o‘z faoliyatini davom ettirdilar. Ma’lumotlarni qayta ishlashda matematik-statistik metodlardan (Styudent t-kriteriysi) foydalanildi. Bu esa olingan natijalarning ishonchliligini va didaktik modelning samaradorligini baholash imkonini berdi. Tadqiqot davomida pedagogik kuzatish, suhbat va faoliyat natijalarini tahlil qilish metodlari ham qo‘llanildi.

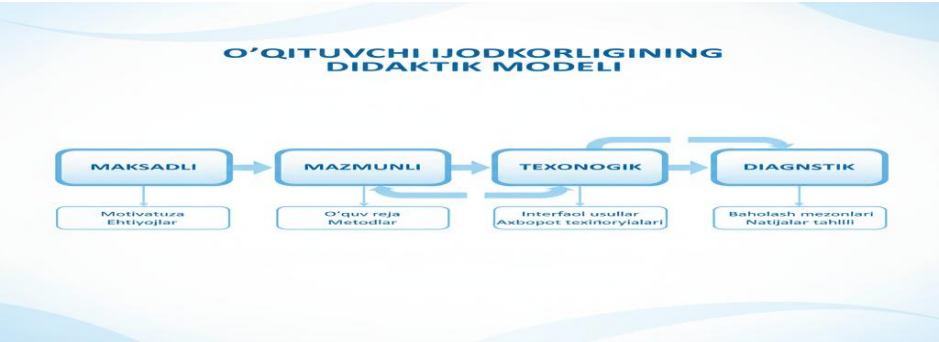
Tahlil va natija. Tadqiqotning aniqlovchi bosqichi natijalari boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari orasida kreativlik darajasi o‘rtacha va past ko‘rsatkichlarda ekanligini ko‘rsatdi. Jumladan, respondentlarning 48 foizida kreativlikning motivatsion komponenti sust rivojlangan bo‘lib, ular dars jarayonida asosan darslikdagi tayyor material bilan cheklanishadi. Faqatgina 12 foiz o‘qituvchi o‘z darslarida muntazam ravishda mualliflik metodikalarini qo‘llashga harakat qiladi. Tajriba davomida o‘qituvchilarga kreativ fikrlashning to‘rtta asosiy parametri: fikrlash tezligi (fluency), moslashuvchanlik (flexibility), o‘ziga xoslik (originality) va mukammallik (elaboration) bo‘yicha topshiriqlar berildi. Shakllantiruvchi tajribadan so‘ng, tajriba guruhi o‘qituvchilarining ko‘rsatkichlari nazorat guruhiga nisbatan sezilarli darajada o‘sgani aniqlandi. Masalan, o‘ziga xoslik (originality) ko‘rsatkichi bo‘yicha tajriba guruhida o‘sish 32 foizni tashkil etgan bo‘lsa, nazorat guruhida bu ko‘rsatkich atigi 4 foizni tashkil etdi. Quyidagi jadvalda tadqiqot natijalarining umumiy qiyosiy tahlili keltirilgan. 1-jadval. O‘qituvchilarning kreativ fikrlash kompetensiyasi darajalarining dinamikasi (foizda). Tajriba boshida

barcha guruhlarda past daraja ustunlik qilgan bo‘lsa, tajriba yakunida manzara tubdan o‘zgardi.

1-jadval. O‘qituvchilarning kreativ fikrlash kompetensiyasi darajalarining dinamikasi (foizda)

Guruhlar	Bosqichlar	Yuqori (%)	O‘rtacha (%)	Past (%)
Tajriba guruhi (n=75)	Tajriba boshida	14	42	44
Tajriba guruhi (n=75)	Tajriba yakunida	42	48	10
Nazorat guruhi (n=75)	Tajriba boshida	15	40	45
Nazorat guruhi (n=75)	Tajriba yakunida	18	43	39

Jadval natijalari shuni tasdiqlaydiki, maqsadli yo‘naltirilgan didaktik model o‘qituvchilarning kreativ salohiyatini 2-3 barobarga oshirish imkonini beradi. Tajriba guruhi o‘qituvchilari darslarda AKT vositalaridan foydalanishda ham ko‘proq ijodiylik namoyish etdilar. Ular darsning kirish qismida o‘quvchilar diqqatini jalb qilish uchun "G‘alati savol", "Assotsiatsiyalar buluti", "Nima bo‘lardi agar...?" kabi didaktik o‘yinlardan foydalanishni o‘zlashtirdilar. Ushbu metodlar o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini 40 foizga, materialni o‘zlashtirish sifatini esa 22 foizga oshirgani kuzatildi. Kreativ muhitni shakllantirish nafaqat metodlarni, balki sinfdagi psixologik muhitni ham o‘zgartirishni talab etadi.

1-rasm. Kreativ o‘qituvchi kompetensiyasini shakllantirishning didaktik modelining tarkibiy qismlari.

Quyidagi rasmda kreativ fikrlash kompetensiyasini shakllantirishning didaktik modeli vizual tarzda ifodalangan. Ushbu model o‘zaro bog‘liq to‘rtta

blokni o‘z ichiga oladi: maqsadli blok, mazmunli blok, texnologik blok va diagnostik blok. Maqsadli blok o‘qituvchining kreativ shaxsini rivojlantirishga yo‘naltirilgan bo‘lsa, texnologik blok konkret metodik algoritmlarni taklif etadi.

Muhokama. Tadqiqot natijalari o‘qituvchilarning kreativlik kompetensiyasi va ta’lim samaradorligi o‘rtasida to‘g‘ridan-to‘g‘ri korrelyatsion bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatmoqda. Kreativ fikrlash kompetensiyasi shakllangan o‘qituvchilar darsda ko‘proq erkinlik va improvizatsiyaga moyil bo‘lib, bu o‘quvchilarning qo‘rquvini yo‘qotishga va ularda ham kreativlik uyg‘onishiga sabab bo‘ladi. Guilford va Torrance nazariyalari o‘qituvchilarning divergent fikrlashini rivojlantirish orqali ularning muammolarni yechish qobiliyatini oshirish mumkinligini isbotlagan edi. Bizning tadqiqotimiz ushbu nazariyalarni O‘zbekiston boshlang‘ich ta’limi sharoitida amaliy tasdiqladi. Muhokama jarayonida shuni ham ta’kidlash joizki, o‘qituvchilarning kreativligiga to‘sqinlik qiluvchi bir qancha faktorlar mavjud. Bularga ortiqcha qog‘ozbozlik, vaqt tanqisligi va rahbariyat tomonidan yangiliklarning har doim ham qo‘llab-quvvatlanmasligi kiradi. Statistik tahlilimizda ochiq darslar va tanlovlarda faol ishtirok etadigan o‘qituvchilarning kreativlik darajasi boshqalarga qaraganda 18 foiz yuqori ekanligi ma’lum bo‘ldi. Demak, o‘qituvchilar uchun kreativ raqobat muhitini yaratish — didaktik tizimning muhim bo‘lagi bo‘lishi shart. Shuningdek, AKT vositalaridan kreativ foydalanish, masalan, o‘quvchilar bilan birgalikda raqamli hikoyalar (digital storytelling) yaratish o‘qituvchining texnologik-kreativ kompetensiyasini yangi bosqichga olib chiqadi. Tadqiqotimizda o‘qituvchilarning 65 foizi treninglardan so‘ng dars loyihalashda kamida 2 ta yangi metoddan foydalanishni boshlaganini bildirishdi. Bu ko‘rsatkich o‘qituvchilarning kasbiy o‘sishga bo‘lgan yuqori potentsialidan dalolat beradi. Biroq, kreativlikni shakllantirish bir martalik trening bilan yakunlanmaydi; u uzluksiz metodik yordam va o‘z-o‘zini rivojlantirishni talab qiladi. Shuning uchun ham maktablarda "Kreativ o‘qituvchilar klubi" yoki "Mahorat maktablari"ni tashkil etish maqsadga

muvofiqdir. Bu esa o‘qituvchilarning o‘zaro tajriba almashishiga va bir-birlarining ijodiy g‘oyalaridan ilhomlanishiga xizmat qiladi.

Xulosa. Boshlang‘ich ta’lim jarayonida o‘qituvchilarning kreativ fikrlash kompetensiyasini shakllantirish — bu shunchaki pedagogik mahoratni oshirish emas, balki kelajak avlodning intellektual poydevorini qurish demakdir. Tadqiqotimiz natijasida quyidagi xulosalarga kelindi: Birinchidan, o‘qituvchilarning kreativligi ularning kasbiy kompetentligining ajralmas qismi bo‘lib, u dars sifatini va o‘quvchilarning motivatsiyasini sezilarli darajada oshiradi. Ikkinchidan, kreativ fikrlashni rivojlantirish uchun maxsus didaktik model zarur bo‘lib, u motivatsiya, nazariy bilim va amaliy ko‘nikmalarni o‘z ichiga olishi kerak. Uchinchidan, o‘tkazilgan tajriba-sinov ishlari shuni ko‘rsatdiki, treninglar va innovatsion metodlar yordamida o‘qituvchilarning kreativlik koeffitsientini o‘rtacha 30-35 foizga oshirish imkoniyati mavjud. Statistik ma’lumotlar didaktik aralashuvning samaradorligini to‘liq isbotladi. To‘rtinchidan, kreativ kompetensiyani shakllantirishda divergent fikrlash topshiriqlari, keys-texnologiyalar va loyiha asosida o‘qitish usullari eng yuqori natija beradi. Beshinchidan, pedagogik oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash dasturlariga "Kreativ pedagogika" fanini kengroq joriy etish lozim. Kelajakda ushbu yo‘nalishda o‘qituvchilarning emotsional intellekti va kreativlik o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganish bo‘yicha tadqiqotlarni davom ettirish maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, raqamli ta’lim muhitida kreativlikni baholashning yangi kriteriyalarini ishlab chiqish ham dolzarb vazifalardan biri bo‘lib qoladi. Xulosa qilib aytganda, kreativ o‘qituvchi — bu sifatli ta’lim va intellektual jamiyat garovidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. - Toshkent: O'zbekiston, 2021. - 464 b.

2. Guilford J.P. The nature of human intelligence. - New York: McGraw-Hill, 1967.
3. Torrance E.P. Guiding creative talent. - New Jersey: Prentice-Hall, 1962.
4. Robinson K. Out of Our Minds: Learning to be Creative. - Capstone, 2011.
5. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. - Toshkent: TDPU, 2006. - 160 b.
6. Abdullayeva Sh.A. Pedagogika. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2017. - 240 b.
7. Nishonova Z.T. Mustaqil ijodiy fikrlashni shakllantirish. - Toshkent: Fan, 2003.
8. Karimova D.M. Bo'lajak o'qituvchilarda kreativ kompetensiyani rivojlantirish. - Toshkent: O'qituvchi, 2022.
9. Mamatqulova S.R. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarida kreativ fikrlash qobiliyatini rivojlantirish // Zenodo, 2022.
10. G'ofurov A., Xoliqov A. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
11. Drapeau P. Sparking student creativity. - Alexandria: ASCD, 2014.
12. Sternberg R.J., Lubart T.I. Defying the crowd: Cultivating creativity in a culture of conformity. - Free Press, 1995.
13. Vygotskiy L.S. Voobrazheniye i tvorchestvo v detskom vozraste. - Moskva: Prosveshcheniye, 1991.
14. Begimqulov U.M. Zamonaviy o'qitish texnologiyalari. - Toshkent: O'zbekiston, 2020.
15. Yo'ldoshev J.G'., Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. - Toshkent: O'qituvchi, 2021.